

Dohody o hospodárskom partnerstve Európskej únie Cesta k úpadku Afriky, Karibiku a Tichomoria?

VIERA DOBOŠOVÁ, IVAN LUKÁŠ

The EU Economic Partnership Agreements: A path leading to the decay of Africa, the Caribbean, and the Pacific?

Abstract: The main goal of the article is to analyse the basic problems regarding the Economic Partnership Agreements (EPAs) negotiations between the European Union (EU) and the African, Caribbean and Pacific (ACP) countries. The negotiations so far have been controversial, and discussions about them have been inconclusive. In the first section of the article, the negotiations are set within the context of global politics and are especially examined in the context of new regionalism/inter-regionalism and international trade relations to clarify the motives behind the EPAs. Then the negotiation parties are introduced and a brief overview of the ACP economies follows, since they all have a considerable impact on the EPA discussions. Next, an analysis of possible positive and negative impacts of the EPAs on the development of ACP countries follows.

Key words: Development, Economic Partnership Agreements, World Trade Organization, Regional Trade Integration, European Union.

Hlavným cieľom tohto článku je objasniť základné problémy týkajúce sa od roku 2002 prebiehajúcich hospodárskych rokovaní medzi Európskou úniou (EÚ) a krajinami Afriky, Karibiku a Tichomoria (AKT), (*Africa, Caribbean and Pacific – ACP*).¹ Tieto rokovania sú do značnej miery kontroverzné a vyvolávajú vášnivé diskusie, často s emocionálnym a nie vždy racionálnym podtónom. Zásadná otázka, ktorá rozdeľuje angažovaných na dva tábory, znie: Príspejú nové, respektíve reformované obchodné vzťahy medzi EÚ a krajinami AKT k ekonomickému a sociálnemu rozvoju krajín v rozvojovom svete alebo naopak, budú nástrojom ich relatívneho úpadku? Najviditeľnejší a najhlučnejší sú v tejto diskusii tí, ktorí zastávajú druhý názor. Vyčítajú napríklad EÚ snahu sledovať svoje úzke, krátkodobé obchodné záujmy, či priam podkopať jednotu krajín AKT. Inokedy ju obviňujú, že sa snaží využiť dohôd o hospodárskom partnerstve (*Economic Partnership Agreements – EPA*), aby presadila dohody o mnohých citlivých otázkach, ako sú napríklad investície, obstarávanie či trhová súťaž, ktoré boli odmietnuté rozvojovými krajinami na pôde Svetovej obchodnej organizácie (*World Trade Organization – WTO*) v roku 2003 (pozri nižšie), (*Melber, 2006, s. 42–43*).² Iní sa pýtajú, či sme svedkami novej „bitky o Afriku“, kde EÚ za pomoci dohôd o hospodárskom partnerstve súťaží spolu s USA a s Čínou o prístup a kontrolu nad trhmi a zdrojmi na africkom kontinente (*Melber, 2006, s. 48*). Asi najmarkantnejším vyjadrením týchto obáv je kampaň rozličných nevládných neziskových organizácií pod názvom Stop EPA,³ ktoré priamo vyzývajú k ich zastaveniu.

V našom článku sa pokúsime zohľadniť tieto kritické hlasy a podrobiť analýze možné negatívne dopady EPA na krajiny AKT. Nezostaneme však len pri tom a logicky sa zamyslíme aj na možné pozitívne dopady týchto rokovaní, o ktorých sa v štúdiách kritických k EPA takmer vôbec nepíše, bez analýzy ktorých však nie je možné vzniesť nárok na objektivitu. Špecifickosť situácie spočíva v skutočnosti, že sa jedná o liberalizáciu, kde na jednej strane vystupuje jeden z najrozvinutejších aktérov na svete, EÚ, a na druhej strane sú to krajiny, zoskupené v regionálnych celkoch, ktorých ekonomiky naopak patria k najmenej rozvinutým na svete a vyznačujú sa štrukturálnymi vlastnosťami, ktoré opäť vo veľkej miere ovplyvňujú riešenie nastolených problémov. Výsledkom by mal byť pokus posúdiť, či sú EPA oprávnené považované za nástroj relatívneho úpadku krajín AKT, či je možné skôr odporúčať menej vyhranené stanovisko alebo dokonca prehlásiť EPA za možný nástroj rozvoja krajín Afriky, Karibiku a Tichomoria.

Článok celú problematiku zasadzuje do širšieho kontextu vzťahov Sever – Juh, predovšetkým s ohľadom na tzv. nový regionalizmus, ktorý tvorí pozadie prebiehajúcich rokovaní. Najprv zasadíme rokovania EPA do širšieho kontextu globálnej politiky z hľadiska tzv. interregionalizmu a medzinárodných obchodných vzťahov, aby sme tak objasnili systémové príčiny rokovaní EPA. Zmienime, kto konkrétne reprezentuje jednotlivé strany za rokovacím stolom. Potom podáme stručnú charakteristiku ekonomickej štruktúry krajín AKT, ktorá zásadným spôsobom ovplyvňuje celú diskusiu okolo EPA. Nakoniec budeme analyzovať možné pozitívne a negatívne dopady režimu EPA na rozvoj v krajinách AKT. Východiskom analýz je literatúra a informácie ohľadom EPA dostupné v októbri 2007.

VÝCHODISKÁ EPA

EPA a koncept interregionalizmu

Rokovania o EPA neprebiehajú medzi jednotlivými krajinami, ale medzi jednotlivými regiónmi, medzi EÚ na jednej strane a subregionálnymi spoločenstvami zoskupenými v rámci AKT na druhej strane. Táto skutočnosť odráža výrazné zmeny, ktoré sa na systémovej úrovni odohrávajú od skončenia studenej vojny.

Približne od tohto obdobia sa datuje nástup tzv. nového regionalizmu, kedy dochádza k dramatickému nárastu regionálnych zoskupení a k oživeniu existujúcich na celom svete (*pozri napríklad Ravenhill /ed./, 2005*). Umožňujúcim faktorom tohto javu bol koniec ideologického zápasu medzi Západom a Východom, ako aj oživenie európskej integrácie, ktorá slúži ako model pre mnohé regionálne zoskupenia v rozvojovom svete.

Björn Hettne a Frederic Söderbaum vo svojom článku o novom regionalizme rozlišujú tri typy regiónov: jadrové, periférne a prostredné. Jadro pozostáva z triády vyvinutých celkov Európy, Severnej Ameriky a východnej Ázie, do prostredných sa radí napríklad juhovýchodná Ázia a k periférnym typicky Afrika či Blízky východ (*pozri Hettne – Söderbaum, 2000*). V centre tejto hierarchie sa nachádza EÚ, ktorá má – slovami B. Hettneho – „explicitnú regionalistickú ideológiu a stratégiu, nie len pre región Európy, ale aj ako model pre svetový poriadok“ (*Farrell – Hettne – van Langenhove /eds./, 2005, s. 278*). Ambíciou EÚ je „formalizovať vzťahy, nazývané tiež ako partnerstvá na úrovni medzi dvoma regionálnymi telesami v protiklade k bilaterálnym kontaktom medzi dvoma krajinami“ (*Farrell – Hettne – van Langenhove /eds./, 2005, s. 280*). Takýto systém nazývame interregionalizmom. K interakcii dochádza jednak v rámci týchto typov regiónov, ako aj medzi nimi. Zatiaľ čo vzťahy v rámci jadra sú charakterizované otázkou moci, vzťahy medzi jadrom a perifériou otázkou rozvoja.

Dohody o hospodárskom partnerstve potom sú prípadom takéhoto interregionalného vzťahu typu jadro – periféria a otázka rozvoja je v rámci rokovaní kľúčová. Druhým kľúčovým pojmom, ako sme už naznačili, je otázka liberalizácie. Táto ideológia v podobe neoliberalizmu je dominantnou ekonomickou filozofiou jadra, ktoré sa snaží presadiť zásady slobodného trhu do ostatných častí sveta okrem iného aj prostredníctvom regionalizmu.

Tento fenomén označuje B. Hettne paradoxným pojmom neoliberalného regionalizmu (Farrell – Hettne – van Langenhove /eds./, 2005, s. 279).

Problém liberalizácie obchodu a rozvoja

Problémy, ktoré sa riešia na pôde WTO v rámci v súčasnosti prebiehajúceho tzv. rozvojového kola rokovaní v Dauhá (*Doha Development Round – DDR*), sú podobné tým, ktoré charakterizujú diskusiu o EPA. Prispieje ďalšia liberalizácia svetového obchodného systému k rozvoju a ekonomickému rastu v rozvojovom svete, alebo naopak povedie k jeho ďalšiemu relatívnemu úpadku?

Ciele EPA, ktoré sú vytýčené v *Dohode z Cotonou (Cotonou Agreement, 2000)*, sú podobné tým, ktoré si oficiálne kladie aj DDR (*Ministerial Declaration, 2001*) a sice: rozvoj krajín rozvojového sveta, ich integrácia do globálneho obchodného systému a odstránenie chudoby. Rokovania kola v Dauhá sú z rozvojovej perspektívy ďaleko priaznivejšie naklonené krajinám v rozvojom svete, než predchádzajúce kolá, a preto sa toto kolo označuje ako rozvojové. Prakticky celé predchádzajúce obdobie *Všeobecné dohody o clách a obchode (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT)* bolo charakterizované dôrazom na obchod a absenciou problematiky rozvoja (*pozri napríklad Ravenhill /ed./, 2005, s. 88–106*). Dokumenty z Dauhá naopak poskytujú priestor pre lepšiu operacionalizáciu a vynútiteľnosť ustanovení o zvláštnom a rozdielnom zaobchádzaní (*Special and Differential Treatment – SDT*).⁴ Prijaté bolo tiež ustanovenie, ktoré oprávňuje krajiny s hrubým domácim produktom (HDP) nižším ako 1000 dolárov na osobu na rok k subvenciám pre ich poľnohospodársky sektor. Bezprecedentnou je tiež ochota USA jednať o otázkach reformy antidumpingových opatrení a subvencií (*Primack, 2002, s. 4*).⁵ Od čias Uruguajského kola GATT začínajú rozvojové krajiny vystupovať ďaleko sebavedomejšie a dochádza k rastu ich vplyvu na zadávanie celkovej agendy rokovaní (*pozri napríklad Ravenhill /ed./, 2005, s. 100–106*). Asi najdramatickejším výrazom tohto vývinu bola ministerská konferencia v Cancune, kedy rokovania zlyhali práve z dôvodu odporu krajín rozvojového sveta jednať o otázkach investícií a konkurenčnej politiky. A bolo to práve počas tejto konferencie, kedy sa sformovala koalícia rozvojových krajín, známa ako skupina G21+, ktorej jednotiacim prvkom bolo presvedčenie, že výhody zo svetového obchodného režimu neboli rovnomerne rozdelené medzi rozvojové a rozvinuté krajiny (*Ravenhill /ed./, 2005, s. 113*).

A samozrejme, nielenže rokovania EPA vo veľkej miere reflektujú okruhy problémov rozvojového kola rokovaní v Dauhá, ale výsledok tohto kola bude mať veľký vplyv na ďalší vývin obchodných vzťahov krajín AKT a EÚ. Podstatným pre ďalšie fungovanie ich obchodných vzťahov bude predovšetkým výsledok rokovaní WTO o odlišnom zachádzaní s regionálnymi dohodami. Ako Susan Wolfová poznamenáva, „rozvojové krajiny si musia byť plne vedomé prepojenosti medzi EPA a Dauhá, ak chcú efektívne sledovať svoje rozvojové záujmy“ (*Wolf, 2002, s. 3*).

Rétorika akokoľvek vznešená je jedna vec a ochota reálne naplňovať stanovené ciele je vec druhá. San Bilal a Geert Laporte správne upozorňujú, že oficiálne stanovené ciele sa málokedy premietnu do reálnych obchodných rokovaní. Dobrým príkladom môžu byť rokovania o zóne voľného obchodu medzi EÚ a Južnou Afrikou. Tie veľmi názorne ukázali, ako počas vlastných technických rokovaní preberajú agendu jednotlivé lobistické skupiny, ktoré sa logicky snažia presadiť svoje parciálne záujmy, pričom širšia perspektíva rokovaní sa úplne vytráca. Tieto spolu so špecifickými ekonomickými záujmami a s kompatibilitou s WTO prevážili na úkor „dobrých úmyslov a nešpecifikovaných rozvojových záujmov“ (*Bilal – Laporte, 2004, s. 19*).

A v tomto smere, ako ukážeme nižšie, spočíva veľké riziko práve pre krajiny AKT. Ako autori spomínanej štúdie upozorňujú, rokovacie pozície sú získané alebo stratené na základe predložených technických argumentov a faktov niečo, čím krajiny AKT nie vždy disponujú.

Dohoda z Cotonou a Dohody z Lomé

*Dohoda z Cotonou (Cotonou Partnership Agreement – CPA)*⁶ je východiskovým zmluvným dokumentom spolupráce medzi krajinami EÚ a AKT. Vytýčuje EPA ako nový nástroj pre ustanovenie vzťahov medzi EÚ a krajinami AKT, nadväzuje na sériu konvencií⁷ z koloniálneho a postkoloniálneho obdobia, ktoré predstavovali rámec obchodnej a rozvojovej spolupráce medzi Európskym spoločenstvom (ES), neskôr EÚ a bývalými kolóniami, patriacimi do spoločenstva krajín AKT. Iniciatíva v tej dobe vyšla predovšetkým zo strany Francúzska, ktorého snahou bolo zachovať špeciálne obchodné vzťahy s jeho bývalými kolóniami. Okrem *Lomé I* sa všetky ostatné konvencie vyznačovali podriadeným postavením krajín AKT voči ES/EÚ a ich závislosťou na tom, „čo ES/EÚ bola ochotná pripustiť, a na podmienkach, ktoré sa ES/EÚ snažila vynútiť“ (Clapham, 1996, s. 100). A ako postupne pozícia krajín AKT oslabovala, posunul sa dôraz konvencií z Lomé z obchodných ustanovení, ktoré aspoň v princípe mali sledovať rozvoj AKT, k ustanoveniam o pomoci, ktoré odhalili nerovnosť vzťahu medzi oboma stranami. Už od prvej *Dohody v Yaoundé* boli rokovania charakterizované „tendenciou ES hovoriť krajinám AKT koľko pomoci dostanú a sťažnosťami AKT, že to nie je dost“ (pozri Clapham, 1996, s. 98–103). Podobne konvencia z Cotonou bola formulovaná skôr byrokraticky z Bruselu, bez náležitej participácie krajín AKT v procese.

Oficiálne ciele *Dohody z Cotonou* sú podobné tým z rozvojového kola rokovaní v Dauhá. Jedná sa o podporu ekonomického, kultúrneho a sociálneho rozvoja krajín AKT, čím sa má prispieť k mieru a bezpečnosti a k stabilnému, demokratickému politickému prostrediu v týchto štátoch. Podstatnou je tiež snaha o postupné zapojenie krajín AKT do globálnej ekonomiky, čo má spätne prispieť k ich ekonomickému rozvoju. Podobné ciele si v podstate kládli aj predchádzajúce štyri konvencie z Lomé. Avšak štatistiky o ekonomickom rozvoji a celkovej stabilizácii krajín rozvojového sveta a obzvlášť subsaharskej Afriky dávajú tušiť, že vo svojich cieľoch či už Lomé alebo Cotonou viac menej zlyhali.

Uvedme na tomto mieste len tri asi najzávažnejšie nedostatky, ktorými sa podľa viacerých odborníkov vzťahy EÚ a krajín AKT v tomto období vyznačovali. Po prvé, nedokázali dostatočne zohľadniť inštitučné a štrukturálne nedostatky krajín AKT, ktoré zabránili optimálnemu využitiu európskej finančnej pomoci. Po druhé, tieto dohody tak isto dostatočne nezohľadnili konkurencie neschopnosť tradičných poľnohospodárskych exportov z krajín AKT. Po tretie, existujúce obchodné režimy penalizovali aktivity s pridanou hodnotou tým, že zavádzali tarify na hotové produkty, zatiaľ čo poskytovali bezcolný prístup pre primárne poľnohospodárske produkty (pozri napríklad Hylton, 2003, s. 1).

Ako neskôr ukážeme, týmto komentárom o nedostatkoch Lomé a Cotonou sa zároveň dostávajú k jadrú súčasných problémov, ktorým čelia krajiny AKT a ktoré by mali byť zohľadnené pri formulovaní ich budúcich partnerských vzťahov s Európskou úniou.

Pravidlá WTO a EPA

Primárnym dôvodom rokovaní o EPA je nesúlads obchodných vzťahov EÚ a krajín AKT s pravidlami WTO (východiskom je *Všeobecná dohoda o clách a obchode* /pozri GATT, 1947/). Pre vytvorenie šiesti regionálnych obchodných dohôd⁸ medzi krajinami EÚ a AKT sú dôležité predovšetkým nasledujúce články pravidiel, ktoré by mali zabezpečiť ich kompatibilitu a zlučiteľnosť (Lee, 2006; Michalopoulos, 2001):

- článok XXIV GATT 1994 o pásmach voľného obchodu a colných úniách a o prechodných dohodách k ich vzniku smerujúcim (GATT, 1994; GATT, 1947),
- článok V GATS (*General Agreement on Trade in Services*) o pásmach voľného obchodu a colných úniách pre rozvojové aj vyspelé krajiny (GATS, 1994),
- zmocňujúca doložka (*Enabling Clause*) z roku 1979 o zvláštnom a rozdielnom zaobchádzaní pre rozvojové krajiny (*Differential and More Favorable Treatment...*, 1979),
- článok IX *Dohody z Marakéša* o vyňatí z povinností, vyplývajúcich z dohody alebo iných multilaterálnych obchodných dohôd.

Už spomínaný článok XXIV GATT stanovuje pravidlá pre vytvorenie *pásma voľného obchodu alebo colnej únie medzi vyspelými krajinami alebo medzi vyspelými a rozvojovými krajinami*. Ide o tzv. regionálne obchodné dohody (*regional trade agreements – RTAs*) medzi rôznymi krajinami. V RTAs liberalizácia „*takmer celého obchodu*“ (rozsah obchodu nešpecifikovaný) prebehne počas „*rozumného časového obdobia*“ (prekročenie 10 rokov len vo výnimočných prípadoch), (GATT, 1994). Nejasná je však interpretácia pojmu „*takmer celý obchod*“, to jest objem obchodu, ktorý sa má v rámci regionálnej obchodnej dohody liberalizovať. V praxi sa aplikuje v priemere na 90 % objemu vzájomného obchodu. V inom ponímaní sa chápe ako množstvo sektorov, v rámci ktorých sa bude obchod liberalizovať, z niektorých RTAs sú vyňaté určité sektory, napríklad poľnohospodárstvo. V kontexte EPA sa tento článok interpretuje ako 90 % celkového obchodu a obdobie 10–12 rokov (EP, 2006). Nedefinované sú takisto aj výnimočné prípady, v rámci ktorých môže byť prechodné obdobie dlhšie. V súvislosti s nízkym stupňom ekonomického rozvoja krajín AKT sa hovorí o nutnosti požiadať WTO o dlhšie prechodné obdobie k liberalizácii vzájomného obchodu s EÚ (GATT, 1994).

Zmocňujúca doložka sa vzťahuje na: a) *preferencie udeľované vyspelými krajinami rozvojovým krajinám*, b) *zvláštne zaobchádzanie v súvislosti s netarifnými opatreniami*, c) *regionálne a globálne dohody medzi menej rozvinutými členskými krajinami za účelom zníženia alebo odstránenia vzájomných colných prekážok*, d) *zvláštne zaobchádzanie najmenej rozvinutých krajín (Differential and More Favorable Treatment..., 1979)*. Ustanovenia tohto článku sa týkajú krajín AKT tým, že pre nich platia preferencie v rámci schém *Všeobecného systému colných preferencií EÚ (Generalized System of Preferences – GSP)*⁹ a iných vyspelých krajín pre všetky rozvojové krajiny a *Všetko okrem zbraní EÚ (Everything But Arms – EBA)*¹⁰ pre najmenej rozvinuté krajiny. EÚ argumentovala, že režim z Cotonou je v súlade s touto doložkou.

Článok V GATS stanovuje *pravidlá o liberalizácii obchodu so službami v rámci pásma voľného obchodu alebo colnej únie*. Podobne ako u článku XXIV GATT sú jeho ustanovenia o množstve sektorov a časové obdobia implementácie nejasné. Na rozdiel od článku XXIV GATT však definuje možnosť flexibility uplatňovania týchto pravidiel pre integračné celky, ktorých zmluvnými stranami sú rozvojové krajiny (GATS, 1994).

Ministerská konferencia WTO môže podľa článku IX *Dohody z Marakéša* súhlasom 3/4 členských krajín WTO udeliť *výnimku z aplikovania povinností vyplývajúcich z Dohody z Marakéša alebo z iných multilaterálnych obchodných dohôd*.

Vyspelé krajiny však nemajú žiadnu povinnosť rôzne úľavy a preferencie rozvojovým krajinám udeľovať. Pravidlá WTO sú skôr odporúčaniami pre vyspelé krajiny alebo poskytujú rámec, ktorý určuje hranice pre akékoľvek výhodnejšie zaobchádzanie voči rozvojovým krajinám. Schéma GSP podlieha pravidelným revíziám, teda nie je zárukou trvalých obchodných preferencií pre rozvojové krajiny. V záujme krajín AKT je zachovať výhodné obchodné podmienky vstupu na trh EÚ prostredníctvom uzavretia dohôd o hospodárskom partnerstve.

Potreba reformy právneho základu obchodných vzťahov EÚ a krajín AKT

Obchodný režim platný v rámci *Loméjských dohôd*, ktorý poskytoval jednostranné výhody krajinám AKT, bol diskriminačný voči ostatným rozvojovým krajinám, teda nebol v súlade s pravidlami WTO. Platný zostal predovšetkým preto, že členovia WTO schválili dve výnimky z pravidiel s podmienkou, že preferencie sa postupne odstránia (*Newfarmer /ed./*, 2006). Následná *Dohoda z Cotonou* zakotvila nové obchodné ustanovenia, ktoré vstúpia do platnosti do roku 2008, to jest do ukončenia platnosti výnimky. Až rozhodnutie panelu o obchodnom spore proti preferenciám EÚ na dovozy banánov z krajín AKT poukázalo na porušovanie pravidiel článku I GATT a článku XXIV s tým, že nereciprocita nebola.

Ponechanie súčasného obchodného režimu by si vyžadovalo požiadať o ďalšiu výnimku z pravidiel, čo je pri potrebnom schválení 3/4 hlasov členských krajín WTO menej priechodné riešenie. Navyše výnimka by bola opäť udelená iba na určité obdobie, po uplynutí ktorého by bolo nutné riešiť právny súlad tohto režimu. Rizikom v tomto prípade by bolo aj napadnutie režimu zo strany iných rozvojových krajín vo WTO, čo sa už stalo v prípade preferencií pre banány z krajín AKT. Táto alternatíva by bola samozrejme najpriaznivejšia pre krajiny AKT vzhľadom na asymetriu, ale nie je reálna.

Druhou možnou alternatívou EPA by bolo začlenenie krajín AKT do režimu GSP EÚ, ktorý je v súlade s pravidlami WTO. Colné preferencie by krajiny AKT získali tak ako ostatné rozvojové krajiny – odstránenie ciel na necitlivé výrobky a zníženie ciel na citlivé výrobky. Najmenej rozvinuté krajiny, ktoré v prevažnej miere sú krajinami AKT, by získali bezcolný a bezkontingenčný prístup na trh EÚ s určitými výnimkami. Keďže tieto preferencie udeľuje EÚ všetkým rozvojovým krajinám, krajiny AKT by čelili konkurencii zo strany ostatných rozvojových krajín. Navyše EÚ a ostatné vyspelé krajiny nemajú povinnosť udeľovať tieto colné preferencie – nevyplýva to z pravidiel WTO. Režim GSP pravidelne podlieha revíziám a zmenám, ktoré by eventuálne mohli vyradiť niektorú krajinu alebo výrobky z udeľovania preferencií. Je to teda pre krajiny AKT len dočasné riešenie.

V rámci EPA po uplynutí prechodného obdobia vznikne pásmo voľného obchodu medzi EÚ a krajinami AKT podľa pravidiel WTO. Keďže pravidlá presne nešpecifikujú rozsah liberalizácie, vytvorí sa určitý priestor pre miernu asymetriu v prospech krajín AKT. EÚ otvorí svoj trh úplne od začiatku platnosti nových dohôd (s prechodným obdobím pre ryžu a cukor),¹¹ teda krajiny AKT získajú okamžitý a výhodnejší prístup vrátane poľnohospodárskych produktov, čo v prípade všeobecného systému preferencií a súčasného režimu bolo obmedzené. Výnimkou sú najmenej rozvinuté krajiny, ktoré už v súčasnom období disponujú takmer otvoreným trhom EÚ v rámci schémy *Všetko okrem zbraní EÚ*.

EPA ako špecifická forma regionálnej liberalizácie obchodu a ich aktéri

To, čo najväčším spôsobom predurčuje celú diskusiu o možných negatívnych a pozitívnych dopadoch EPA na krajiny AKT, je ekonomická štruktúra jednotlivých aktérov a povaha ich historických vzťahov. Na jednej strane vystupuje EÚ, ktorá predstavuje jednu z najrozvinutejších moderných ekonomík na svete. Na druhej strane sú to krajiny AKT, ktoré patria k najchudobnejším a ktorých ekonomická štruktúra je charakterizovaná slabou diverzifikáciou exportov, ktoré sa orientujú prevažne na nespracované suroviny, nízkou konkurencieschopnosťou poľnohospodárskych exportov, nízkym stupňom industrializácie, slabou rozvinutým sektorom služieb a nedostatočným inštitucionálnym rozvojom. Problém, ktorý tiež do veľkej miery prispieva k danému stavu, je penalizácia produkcie s pridanou hodnotou zo strany rozvinutého sveta.¹² Všetky tieto problémy spolu s historickými väzbami, kedy väčšina z týchto krajín bola kolóniami niektorých členov EÚ, do veľkej miery podmieňujú povahu ich ekonomických, ale aj politických vzťahov a vytvárajú z EPA veľmi špecifickú formu regionálnej liberalizácie obchodu. Než sa pustíme do analýzy možných dopadov EPA na krajiny AKT, zmieňme sa stručne, kto presne sú strany za rokovacím stolom.

Oproti predošlému obdobiu prišlo zo strany AKT, ako sme už v prvej časti zdôraznili, k závažnej zmene. Ako partneri pri rokovaniach s EÚ nevystupujú jednotlivé krajiny AKT, ale jednotlivé regionálne zoskupenia, v ktorých sú krajiny AKT zoskupené. Je tomu tak s ohľadom na politiku Európskej únie, ktorá z rozvojového hľadiska prikladá regionálnej integrácii v rozvojom svete veľký význam. Na tejto regionálnej úrovni rokovaní sa riešia najdôležitejšie otázky. Od októbra 2003 postupne vstúpili do rokovaní s EÚ tieto integračné zoskupenia:

Za Afriku vystupujú Hospodárska a menová únia strednej Afriky (CEMAC) a Ostrov sv. Tomáša a Princa a Demokratická republika Kongo, Hospodárske spoločenstvo západnej Afriky (*Economic Community of West African States – ECOWAS*) a Mauretánia, vy-

brané krajiny východnej a južnej Afriky (*East and Southern Africa – ESA*) a ako posledné vstúpilo do rokovaní Juhoafrické rozvojové spoločenstvo (*South Africa Development Cooperation – SADC*) spolu s Juhoafrickou republikou (JAR).¹³ Z Karibskej oblasti je to 15 krajín CARIFORUM (Karibské spoločenstvo CARICOM /*Caribbean Community and Common Market*/ a Dominikánska republika) a vybrané krajiny Tichomorja vystupujú pod názvom Tichomorský región. Južná Afrika, keďže je považovaná za tzv. veľký vynárajúci sa trh, vystupovala pri rokovaní SADC s EÚ najprv ako pozorovateľ, neskôr už ako člen. Na úrovni celé AKT vystupuje ako najvyšší orgán Rada ministrov AKT, podporovaná Ministerským výborom pre obchod. Závažné politické rokovania sú tiež v agende ministerského hovorca AKT (*Hylton, 2003, s. 1*).

Zo strany EÚ je to potom Európska komisia, ktorá dostala mandát od Európskej rady viesť rokovania s krajinami AKT. Konkrétne rokovania sú v agende Generálneho riaditeľa pre obchod v spolupráci s generálnymi riaditeľstvami pre rozvoj, poľnohospodárstvo a podnikanie. Európsky parlament je konzultovaný počas rokovaní (*Hylton, 2003, s. 2*).

Zásadný argument zo strany Európskej únie okrem požiadavky kompatibility s pravidlami WTO vychádza z jej presvedčenia, že postupná liberalizácia by mala prispieť k zefektívneniu produkcie jednotlivých krajín a k ich napojeniu na globálnu ekonomiku. Toto ale zároveň druhá strana, krajiny zoskupené v subregiónoch AKT, rozličné nevládne a odborové hnutia, ako aj niektorí zástupcovia Európskeho parlamentu vnímajú ako hrozbu pre rozvoj ich domácej produkčnej základne a zdroja príjmov.

Pozrime sa teraz, posúdením týchto, ale aj ďalších argumentov, do akej miery majú EPA potenciál prispieť k náprave ekonomickej zaostalosti krajín Afriky, Karibiku a Tichomorja.

MOŽNÉ NEGATÍVNE DOPADY EPA NA ROZVOJ KRAJÍN AKT

Možná strata colných príjmov

Ak by sa mal naplniť princíp reciprocity v obchodných vzťahoch medzi EÚ a krajinami AKT, znamenalo by to okrem iného recipročné odstránenie ciel vo vzájomnom obchode.¹⁴ Tu však spočíva vážne nebezpečenstvo pre krajiny v rozvojovom svete. Clá a tarify majú dve základné funkcie. Jednak generujú príjem do štátneho rozpočtu a jednak slúžia na ochranu a reguláciu domácej ekonomiky. Otázka ciel ako zdroja štátnych príjmov už dávno nie je podstatná v krajinách rozvinutého sveta, avšak v prípade rozvojových krajín tieto zohrávajú podstatnú úlohu v štátnom rozpočte. Z tohto dôvodu niektorí autori poukazujú na celkovú nevhodnosť tzv. trhovej regionálnej integrácie v rozvojovom svete ako takej. Takýto model je pre Afriku „*nevhodný kvôli neopatrimonilálnym praktikám, krátkym politickým horizontom a nefunkčnej ekonomike*“ (*Hentz, 2005, s. 7–8*). Redukcia obchodných bariér a nepriamych daní potom znamená menej patronáže (*patronage*), ktorou je živý politický a sociálny život v subsaharskej Afrike.¹⁵

Táto zmena bude významná predovšetkým pre krajiny Afriky (obzvlášť pre ECOWAS, CEMAC a ESA), pre krajiny Karibskej a Tichomorskej oblasti EÚ nie je významným

Vplyv EPA na príjmy v krajinách Afriky

Zoskupenie	ESA	ECOWAS	CEMAC	SADC
Pokles príjmov (mil. USD)	473,1	908,1	365,1	153,2
Podiel EÚ na dovozoch regiónu	30 %	33 %	54 %	28 %

Prameň: ATPC, DG Trade.

Poznámka: Najväčší pokles by zaznamenali v ESA: Keňa – 107 miliónov USD; Maurícius – 71 miliónov USD; Sudán – 73 miliónov USD; v ECOWAS: Nigéria – 427 miliónov USD; Ghana – 194 miliónov USD; Pobrežie Slonoviny – 112 miliónov USD; v CEMAC: Kamerun – 149 miliónov USD; Kongo a Gabun po 75 miliónoch USD; v SADC: Angola – 103 miliónov USD.

zdrojom dovozov.¹⁶ Vytvára sa tak tiež hrozba poklesu výdavkov na sociálne a verejné služby. Zároveň však Európska únia vo svojich dokumentoch vyjadřila odhodlanie tieto straty finančne kompenzovať. Je samozrejme otázne až do akej výšky, teda, či táto kompenzácia bude dostatočnou náhradou za stratené príjmy.

Oslabenie integračných procesov

Ako sme povedali, prikladá Európska komisia prvoradú úlohu regionálnym zoskupeniam, ktoré ako jediné by mali vystupovať ako partneri v rokovaní a majú slúžiť ako základné stavebné bloky pre rozvoj v regiónoch AKT. Už schéma EBA rozdelila krajiny AKT na dva tábory: menej rozvinuté krajiny (*Less Developed Countries – LDC*) a ne-LDC. Na júlových rokovaníach rozvojového kola v Dauhá v roku 2004 došlo k explicitnému vyjadreniu tohto stavu, keď si skupina rozvinutých krajín sťažovala na nedostatok objektívneho kritéria pre diferenciaciu medzi pokročilejšími rozvojovými krajinami a menšími ne-LDC, ktoré by malo slúžiť pri aplikácii princípu zvláštneho a rozdielneho zaobchádzania (SDT), (*Sell, 2004, s. 3*). Jedným z pokusov, ako dosiahnuť súdržnosť krajín AKT bol návrh viesť rokovania na troch úrovniach. Bohužiaľ už prvá fáza rokovaní na úrovni všetkých krajín AKT skončila v marci 2004 bez dosiahnutia podstatnejších výsledkov a nejaká hlbšia forma spolupráce medzi krajinami AKT sa javí skôr ako chiméra.

Ďaleko dôležitejšia/reálnejšia je spolupráca krajín v rámci jednotlivých regionálnych blokov. Zdá sa však, podľa nášho názoru, že tu majú EPA potenciál ohroziť súdržnosť a fungovanie jednotlivých zoskupení.

Už *Dohoda o obchode, rozvoji a spolupráci (Trade Development and Cooperation agreement – TDCA)*,¹⁷ čo je zóna voľného obchodu (*Free trade area – FTA*) medzi EÚ a JAR, mala značne rozdeľujúci efekt na juhoafrický región. JAR vstúpila do individuálneho obchodného režimu s EÚ, čo samozrejme znamenalo aj zmenu colného režimu voči nej. Zároveň je ale Juhoafrická republika členom Juhoafrickej colnej únie (*Southern African Customs Union – SACU*), ktorá ako taká do FTA s EÚ nevstúpila. Samotný princíp colnej únie tak zdá sa byť spochybnený. Za ďalšie, TDCA má negatívny dopad na krajiny BLNS (Botswana, Lesotho, Namíbia, Svazijsko), všetky spolu s JAR sú členmi SACU, práve s ohľadom na rozdielnu úroveň ekonomík medzi nimi a JAR. Jedná sa predovšetkým o zníženie príjmov do spoločného fondu SACU a o nárast konkurencie produktov z EÚ. Jednou vetou, záujmy JAR a jej susedov nie sú identické. JAR profituje z TDCA presne do tej miery, do akej je jej priemysel viac rozvinutý a diverzifikovaný než priemysel jej menej rozvinutých susedov. Táto FTA pripútala krajiny BLNS k rovnakej tarifnej štruktúre ako JAR bez toho, že by im poskytla zlepšený prístup na svoje trhy. Vďaka TDCA sa cez JAR, ktorá je členom SACU spolu s krajinami BLNS, dostanú do BLNS európske „liberalizované“ výrobky, ktoré podliehajú tarifám TDCA a nie SACU. To znamená, že celá SACU, teda nie len JAR, ale aj BLNS, sa takto nechceme otvoriť voči EÚ bez toho, že by im EÚ poskytla späť voľný prístup na svoje trhy.

Iným príkladom môže byť Východoafrické spoločenstvo (*East African Community – EAC*), ktorého členovia Keňa, Tanzánia a Uganda už dlhú dobu spolupracujú pri príprave colnej únie a spoločnej meny. Rokovania o EPA však môžu vážne narušiť toto úsilie. Uganda a Tanzánia ako LDC majú už teraz bezcolný prístup na trhy EÚ v rámci EBA. Keňa ako ne-LDC je v týchto rokovaníach preto čoraz viac izolovaná, navyše rozdielne colné tarify Ugandy a Tanzánie na jednej strane a Kene na druhej sú proti samotnému duchu colnej únie, ktorá vyžaduje spoločnú colnú tarifu (*Stuart, 2005, s. 2*).

V prípade SADC došlo podľa nášho názoru tak isto k podkopaniu o síce chatrné, ale aspoň nejaké snahy o integráciu v jednom z najúspešnejších zoskupení v subsaharskej Afrike. Z dôvodu rokovaní o EPA totiž došlo k vytvoreniu nového zoskupenia štátov východnej a južnej Afriky (ESA), ktorého členmi sa pre účely rokovaní stalo aj niekoľko členov SADC. Či je takéto niečo možné chápať ako snahu o posilňovanie existujúcich integrač-

ných zoskupení v subsaharskej Afrike, je otázne. ESA nie je ani zadefinovaná ako integračná forma z ekonomického hľadiska.

I taký bojovník za multilaterálnu liberalizáciu, akým je juhoafrický minister financií Trevor Manuel, vo svojej prednáške na Univerzite v Sussexe v decembri 2004 upozorňoval, že „požiadavka EÚ, aby sa Afrika rozdelila do rozličných skupín v rámci rokovaní... môže len veľmi málo pomôcť štátom kontinentu koordinovať svoje obchodné politiky – udržiujúc tak pri živote odkaz koloniálnych ekonomických vzťahov“ (citované podľa *Melber, 2006, s. 45*).¹⁸

Z ekonomického pohľadu tým, že EÚ uzavrie dohody s konkrétnymi integračnými zoskupeniami, sa môže urýchliť proces ich celkovej regionálnej ekonomickej integrácie. Prvý stupeň integrácie – pásmo voľného obchodu – ešte nie je dobudované v SADC a v Tichomorí. Druhý stupeň – colná únia – zatiaľ existuje v CEMAC a čiastočne v Karibskej oblasti. To je výraznou prekážkou rozvoja vnútroregionálneho obchodu v oblasti AKT. Ďalšou výhodou by mohlo byť vyjasnenie prekrývajúcich sa členstiev jednotlivých krajín vo viacerých integračných zoskupeniach. Ide najmä o zjednodušenie vývozných a dovozných procedúr a dokumentov a o zníženie nákladov na vývoz a dovoz.

Budovanie kapacít AKT pre začatie, pokračovanie a implementáciu EPA

Príprava na rokovania a následná praktická implementácia prijatých záväzkov sú finančne náročná záležitosť, ktorá často presahuje možnosti krajín v rozvojovom svete. Navyše, súbežne s EPA prebiehajú rokovania na úrovni rozvojového kola v Dauhá či AGOA,¹⁹ ako aj krajín AKT medzi sebou navzájom. Napríklad administratívne náklady na implementáciu záväzkov WTO môžu u chudobnejších krajín predstavovať až niekoľko desiatok miliónov ročne (*WTO pred zasadáním v Hongkongu, 2005, s. 28*). Zatiaľ vyčlenila EÚ 20 miliónov EUR pre krajiny AKT na podporu ich príprav na EPA. Tento program je koordinovaný Jednotkou programového manažmentu (PMU) a snaží sa o koordináciu s ostatnými rozvojovými aktivitami, tak aby bol komplementárny s tým, čo už je financované z Európskeho rozvojového fondu (*European Development Fund – EDF*). Je tiež dobrým signálom, že EDF vyčlenil značné prostriedky pre podporu obchodu v rámci regionálnych programov (*Cumberbatch, 2002, s. 1–2*).

Ako model by mohli poslúžiť rokovania o TDCA medzi EÚ a JAR. Tie ukázali, ako náročné takéto obchodné rokovania sú (*Bilal – Laporte, 2004*). Je potrebné, aby krajiny AKT mali možnosť solídnej prípravy pre rokovania, ktorá začína už na úrovni výskumu a analýz. Jedná sa o štyri základné zložky: strategickú analýzu, na sektory a priemysel zamerané analýzy, dôvernou znalosťou manažmentu rokovaní a neustály prístup detailných informácií a dát počas rokovaní (*detailed negotiation inputs*), (*Bilal – Laporte, 2004, s. 20–21*). Okrem toho vyplynuli z rokovaní o TDCA minimálne ďalšie tri lekcie, ktoré by si krajiny AKT mali vziať k srdcu. Po prvé, je potrebné mať erudovaný prehľad o rozhodovacích procesoch v inštitúciách EÚ. Po druhé, ukazuje sa žiaducim aktívne ovplyvňovať rokovací mandát EÚ, keďže ako náhle bude odsúhlasený členskými štátmi EÚ, zostane len veľmi málo priestoru pre Európsku komisiu pohybovať sa mimo vymedzeného rámca. Po tretie, veľmi dôležitý je lobbying medzi členskými štátmi EÚ, ktorý v konečnom dôsledku môže prispieť k prijatiu ustanovení priaznivých pre krajiny AKT. A práve tu narážajú krajiny AKT na závažné nedostatky, a pokiaľ sa tieto nepodarí odstrániť, nie je nám jasné, ako môžu presadiť svoje záujmy počas rokovaní. Vďaka tomuto problému, menovite vážnym nedostatkom v oblasti analytických a rokovacích kapacít, už zlyhala, ako sme už spomenuli, prvá fáza rokovaní na úrovni všetkých krajín AKT. Toto zároveň malo za následok omeškanie druhej, regionálnej fázy rokovaní (*pozri napríklad ILEAP, 2004, s. 5*). Bez týchto analýz je zároveň nesmierne náročné vypracovávať akékoľvek odhady dopadu EPA na jednotlivé regióny.

Dodajme ešte, že formulácie EPA by mali vychádzať z konzultácií s odborníkmi a politicko-ekonomickými reprezentantmi z regiónov AKT. Tieto by mali prevziať ďaleko ak-

tívnejšiu úlohu, než tomu bolo v prípade konvencií z Lomé či z Cotonou (viz vyššie), kedy celý proces formulácie obchodných vzťahov prebiehal z bruselských kancelárií bez konzultácií s predstaviteľmi regiónov Afriky, Karibiku a Tichomoria.

Že sa situácia príliš nezmenila, môže nasvedčovať vyjadrenie Timothyho Konda zo zastrešujúcej organizácie odborových hnutí s názvom Alternatívy liberalizmu v Južnej Afrike (ANSA), ktorý tvrdí, že „*postoj EÚ sa musí zmeniť... naše vlády v Afrike nerokovali v pravom slova zmysle. Neparticipovali na tom, čomu sa hovorí kolektívne jednanie (bargaining). Zúčastnili sa na kolektívnom žobraní (begging)*“ (citované podľa Cronin, 2007).

Vplyv dovozu výrobkov z EÚ po liberalizácii

Liberalizácia by tak isto znamenala nárast importov hotových výrobkov z EÚ, čo by potenciálne mohlo viesť k nárastu konkurencie a teda aj efektívnosti výroby. EÚ je významným zdrojom dovozov najmä hotových výrobkov do krajín AKT. Tvoria až 75 % celkových vývozov EÚ do krajín AKT a ide najmä o stroje, dopravné prostriedky, chemické výrobky a priemyselný tovar.²⁰ Z tohto hľadiska by sa tieto výrobky po uplynutí prechodného obdobia mohli stať lacnejšími (po odstránení ciel). To by mohlo byť významné pre dovozcov z krajín AKT pre ich domácu produkciu a potrebu dovážať určité vstupy a technológie z Európskej únie.

Zároveň však clá a tarify umožňujú vládam dočasne ochraňovať domáci priemysel, ktorý je v zárodkoch a ohrozený konkurenciou z vonku. Je síce pravda, že podľa odhadov dôjde v prípade liberalizácie zo strany krajín AKT k zníženiu cien vďaka lacnejším importom z EÚ, čo zaiste uvítajú spotrebiteľia. Zároveň sa ale dostanú lokálni producenti do problémov, vystavení zrazu silnej konkurencii, čo eventuálne môže viesť až k odbúraní lokálnej produkcie a k nárastu nezamestnanosti. Z krajín AKT sa vyvezie približne 27 % celkových vývozov ako hotové výrobky do EÚ.²¹ Ak sa producenti z krajín AKT nebudú vedieť vysporiadať s konkurenciou EÚ, tento podiel môže v budúcnosti poklesnúť. Tým sa spomalí aj proces industrializácie, modernizácie a diverzifikácie ich hospodárstiev.

Výrobcovia z krajín rozvojového sveta žiaľbohu neprofitujú z úspor z rozsahu či z prístupu k technológiám, tak ako ich európsky partneri, a je preto nereálne, že by im v prípade recipročnej liberalizácie v krátkodobom, či strednodobom horizonte mohli konkurovať cenami či kvalitou. Podobný efekt má koniec koncov aj zahraničná pomoc, kedy náhly prísun napríklad potravín do postihnutej oblasti pôsobí ako dumping a lokálni producenti jednoducho nemôžu konkurovať svojimi výrobkami tovarom, dostupným zadarmo alebo len za veľmi nízke ceny. Aký dopad by malo uzavretie zóny voľného obchodu s EÚ na industrializáciu, môžeme usudzovať z analýz týkajúcich sa Juhoafrického rozvojového spoločenstva. Toto spoločenstvo je z hľadiska ekonomickej sily členov podobné prípadnej FTA krajín AKT s EÚ. Na strane jednej vystupuje v porovnaní s ostatnými členmi ekonomický gigant Juhoafrická republika, na strane druhej nerozvinutá ekonomika ostatných členov spoločenstva. Podľa analýz juhoafrického Ministerstva priemyslu a obchodu, Priemyselnej rozvojovej korporácie a Juhoafrickej rozvojovej banky hrozí všetkým členom SADC okrem JAR deindustrializácia „ako výsledok zvýšenej konkurencie domácejmu priemyslu zo strany Južnej Afriky“ (Hentz, 2005, s. 170).

Liberalizácia v obchode s poľnohospodárskymi produktmi

Najzávažnejším problémom z hľadiska rozvojových krajín sú ako na úrovni WTO v rámci rozvojového kola rokovaní v Dauhá, tak i na úrovni EPA jednania o liberalizácii v poľnohospodárstve. Poľnohospodársky sektor je stále najviac chráneným sektorom. Zatiaľ čo rozvojové krajiny uplatňujú v priemere vyššie a ploché clá, vyspelé krajiny si držia iba niekoľko, avšak veľmi vysokých ciel. A je to predovšetkým liberalizácia v tejto oblasti, ktorá poukazuje na zložitosť celého procesu liberalizácie, ktorá „*neumožňuje žiadne jednoduché, všeobecne prijateľné riešenia*“ (WTO pred zasadátním v Hongkongu, 2005, s. 9).

Zmyslom tejto časti je upozorniť na protichodnosť záujmov jednotlivých krajín Afriky, Karibiku a Tichomoria.

Na jednej strane známa podpora európskym farmárom v rámci Spoločnej poľnohospodárskej politiky Európskej únie podľa niektorých „*zanecháva spúšť*“ (Gibb, 2004, s. 568) na svetových poľnohospodárskych trhoch. Deje sa tak v dôsledku stlačenia cien poľnohospodárskych produktov na svetových trhoch a dochádza k vytesneniu lacnejších výrobkov z trhov EÚ. Zároveň majú lacné subvencované produkty tendenciu odstraňovať lokálnu produkciu. Tieto obvinenia sú nesporne závažné a zaiste sa nám natíska jediné logické riešenie: odstránenie týchto subvencií. Žiaľbohu, toto, ako predovšetkým obchod s cukrom ukazuje, by mohlo viesť k dramatickému úpadku mnohých krajín Afriky, Karibiku a Tichomoria.

Reforma Spoločnej poľnohospodárskej politiky Európskej únie nepriaznivo ovplyvní tie krajiny, ktoré sa tešia preferenčnému prístupu,²² pretože sa zníži výkupná cena cukru. V prípade Svazijska napríklad podľa odhadov reprezentantov cukrového priemyslu krajiny v dôsledku odstránenia protokolu o cukre mala stratiť v prepočte viac ako 23 miliónov amerických dolárov v roku 2005/2006 a viac ako 39 miliónov amerických dolárov pre rok 2007/2008 (Melber, 2006, s. 42)! Navyše, ak by sa zaviedlo od roku 2008 paušálne odstránenie ciel a kvót pre všetky krajiny AKT, teda pre LDC aj ne-LDC, znamenalo by to veľké náklady na adaptáciu pre tie krajiny, ktoré doposiaľ profitovali z komoditných protokolov (ILEAP, 2004, s. 2). Takisto odstránenie podpory exportu a iných opatrení bude mať za následok nárast konkurencie na trhoch EÚ, s ktorými nevýkonné LDC nemôžu súťažiť (Bilal, 2002, s. 5). Na druhej strane sú krajiny ako napríklad Tanzánia, Zambia či Malawi, ktoré trpeli kvôli subvencovanému exportu európskej nadprodukcie, a tieto by pochopiteľne z reformy získali (Wolf, 2002, s. 2).

MOŽNÉ POZITÍVNE DOPADY EPA NA ROZVOJ KRAJÍN AKT

Positíva liberalizácie obchodu s tovarmi a posilnenie regionálnej integrácie

Obchodné dohody s EÚ by mohli zvýšiť dôveryhodnosť vlád krajín AKT na medzinárodnej úrovni vďaka realizácii domácich reforiem. Závazky krajín AKT v rámci EPA, ktorými by sa mohlo dosiahnuť zlepšenie obchodných a podnikateľských podmienok, by mohli byť dobrým signálom pre potenciálnych investorov. Zahraničné investície sú nevyhnutnou podmienkou rozvoja sektorov, kde nemá domáci kapitál dostatok finančných prostriedkov. A práve v tomto by EPA mohli zohrať pozitívnu úlohu. Pre rozvoj ekonomík krajín AKT je nutné zvyšovať domácu produkčnú kapacitu a jej efektívitu, pridanú hodnotu vyrobených a vyvázaných výrobkov, ako aj ich konkurencieschopnosť na zahraničných trhoch. To je uskutočniteľné prostredníctvom nárastu domácich a zahraničných investícií do hospodárstiev krajín Afriky, Karibiku a Tichomoria.

Liberalizácia vzájomného obchodu by mohla zabezpečiť prístup k lacnejším výrobným vstupom a technológiám, čo je nevyhnutné pre rozvoj lokálneho priemyslu. Po uplynutí prechodného obdobia bude možné vyvážať na trhy krajín AKT z EÚ bez cla na niektoré výrobky. Nedostatok importov vstupov potrebných pre naštartovanie podnikateľských aktivít je jedným z najzávažnejších prekážok rozvoja lokálnej produkcie v Afrike už od čias dekolonizácie. Zároveň poklesnú ceny výrobkov pre konečných spotrebiteľov.

Ďalším pozitívnym bodom pre budúce EPA je podpora regionálnej integrácie. Vychádza sa z argumentu, že dôležitý je predovšetkým obchod so susediacimi krajinami a že odúčnanie vzájomných obchodných prekážok je krokom ku zvýšeniu konkurencieschopnosti celého regiónu. Ako jednotný integračný celok budú môcť zjednotiť svoje záujmy voči EÚ, ale aj na pôde WTO. Podiel vnútroregionálneho obchodu na celkovom obchode je v regióne AKT nízky (viď nasledujúcu tabuľku).

Vnútroregionálny obchod zoskupení AKT ako podiel na celkovom obchode

Zoskupenie	ECOWAS	WAEMU	CEMAC	COMESA	SADC	CARICOM
Vývozy	8 %	14 %	1 %	6 %	9 %	13 %
Dovozy	9 %	10 %	3 %	5 %	9 %	9 %

Prameň: UNCTAD Handbook of Statistics. New York: United Nations, 2007.

Je to aj z dôvodu vysokých colných sadziieb uplatňovaných v regióne AKT: napríklad CEMAC – 20 %, ECOWAS – 14 %, COMESA (Spoločný trh pre východnú a južnú Afriku /*Common Market for Eastern and Southern Africa – COMESA*/) – 14 %, WAEMU (Ekonomická a menová únia západnej Afriky /*West African Economic and Monetary Union – WAEMU*/) – 14 %, SADC – 12 %, CARIFORUM – 10 % (*Central African Economic and Monetary Community, 2006*).²³ Toto by sa v rámci EPA malo vyriešiť, keďže posilnenie regionálnej integrácie je jedným z pilierov nových dohôd a regionálne celky krajín AKT budú uzatvárať dohody s EÚ. Nedoriešená je však rôzna ekonomická úroveň krajín v jednotlivých regionálnych zoskupeniach.

Začlenenie služieb do EPA

Je pozitívne, že EPA budú široko koncipované, to jest zahrnú obchod s tovarmi, so službami, finančnú pomoc, oblasť investícií, spoluprácu rôznych subjektov a podobne. EPA by mali liberalizovať aj sektor služieb v krajinách AKT (*Globalization, Growth and Poverty, 2002*). Práve na tento bod reagujú kritici rozporuplne. Služby však v krajinách AKT významnou mierou prispievajú k tvorbe HDP.²⁴ Krajiny AKT ako celok sú aktívne najmä v oblasti cestovného ruchu (viac ako 50 % celkových vývozov služieb krajín AKT). Krajiny AKT by mohli získať zahraničných investorov práve do kľúčových sektorov služieb (*TNI, 2007*). Cieľom liberalizácie v obchode so službami je poskytnutie väčšieho prístupu zahraničným firmám znižovaním bariér ich vstupu na trhy AKT, vytvorením spravodlivých a transparentných podmienok pre ich podnikanie, ako aj stabilné podnikateľské prostredie. Etablovanie sa (spôsob 3 poskytovania služieb podľa GATS, to jest založenie pobočky podniku v inej krajine) je pritom dominantnou formou poskytovania služieb, nasledujú dopravné služby a cestovný ruch (*Hoekman – Mattoo – English /eds./, 2002, s. 221*). S etablovaním sa súvisia priame zahraničné investície (PZI). Rozvojové krajiny v minulosti často vytvárali prekážky PZI s cieľom podporiť domáce vlastníctvo kapitálu a obmedziť repatriáciu ziskov do materskej krajiny firiem. V rokoch 2003–2005 získali krajiny Afriky len 3 % celosvetového podielu PZI. V rebríčku každoročne zostavovanom Svetovou bankou *Ease of Doing Business* získava väčšina afrických krajín nižšie priečky.²⁵ Aj to svedčí o nevýhodných podmienkach na začatie podnikania v regióne AKT, napríklad potreba vysokého počtu povolení, vysoké úradné poplatky, nízka miera transparentnosti a malá možnosť riešiť spory súdnou cestou.

Potenciálne príležitosti pre krajiny AKT a ich silné stránky predstavujú najmä spôsoby poskytovania služieb 1 (cezhraničné poskytovanie služieb), 2 (spotreba v zahraničí) a 4 (prechodný pobyt fyzických osôb) podľa GATS. Komparatívna výhoda krajín AKT spočíva v dostatku pracovných síl, avšak na strane EÚ existujú v spôsobe 4 určité bariéry a obavy z migrácie. Umožnenie prechodného pohybu individuálnych dodávateľov služieb by vytvorilo priestor pre pracovné sily napríklad v sektoroch stavebníctva, dopravy. Africké krajiny majú podľa EUROSTAT podiel na obchode so službami s EÚ približne 6 %. V prípade spôsobu 2 (to jest cestovný ruch a spotreba služieb cudzincami na území krajín AKT) existuje ešte nevyužitý potenciál. V 60-tych rokoch 20. storočia vznikla dokonca myšlienka využiť sektor služieb a cestovného ruchu (zo Severu na Juh) špeciálne s cieľom podporiť rastové impulzy v rozvojových krajinách (*Nuscheler, 2006, s. 308*). Trend prílevu turistov do Afriky, Karibiku a Tichomoria je pritom podľa Svetovej organizácie cestovného ruchu rastúci.

Aj rozvojové krajiny majú určité silné stránky v obchode so službami – jedná sa najmä o služby cestovného ruchu, o služby súvisiace s ťažobným priemyslom a s prírodnými zdrojmi a o stavebníctvo. V prípade, že nemajú žiadne komparatívne výhody v službách, majú takisto možnosť profitovať, pretože sa môžu sústrediť na iné sektory, v ktorých disponujú komparatívnymi výhodami, ako sú poľnohospodárstvo, ťažobný priemysel a spracovateľský priemysel. Je to možné v tom prípade, že súčasne s liberalizáciou v obchode so službami prebehne liberalizácia v obchode s tovarom v partnerských krajinách, aby sa potom krajiny mohli špecializovať (*Hoekman – Mattoo – English /eds./, 2002, s. 225*). Podľa profesora Jamesa Hodga (Univerzita Kapské Mesto) služby tvoria 10–20 % výrobných nákladov (napríklad doprava, poistenie, distribúcia), preto je dôležité služby skvalitňovať a tým aj znižovať výrobné ceny tovarov. Slabému postaveniu Afriky v medzinárodnom obchode sa prisudzuje súvislosť s nízkou úrovňou služieb v rámci infraštruktúry najmä dopravy. Nízka kvalita a vysoká cena služieb zároveň odrádzajú budúcich investorov od ich zámerov. Pritom PZI rozvojovým krajinám prinášajú predovšetkým fyzický a ľudský kapitál a technológie, ktoré sú mimoriadne dôležité v ich ekonomickom rozvoji.

Alternatívy EPA a finančná pomoc

Kým schémy ako GSP a EBA sú dobrovoľné a prechodné formy poskytovania preferencií zo strany vyspelých krajín, ktoré sa pravidelne menia a revidujú, EPA vytvoria trvalý režim s neobmedzenou platnosťou pre voľnejší prístup viacerých krajín AKT na trhy EÚ. Toto by bolo dôležité v tom prípade, keby colné preferencie poskytované v rámci GSP prestali platiť. Poskytovanie colných preferencií rozvojovým krajinám v rámci GSP je dobrovoľné. V takom prípade by boli EPA garanciou pre krajiny AKT pre vstup na trh EÚ. Neuzavretie nových dohôd by túto možnosť vstupu na trh EÚ ohrozilo. Po ukončení platnosti výnimky z pravidiel WTO pre súčasný režim by krajiny AKT dostávali colné preferencie v rámci schémy GSP a najmenej rozvinuté krajiny v rámci schémy EBA (*TNI, 2007, s. 3*). V týchto schémach však platia prísne pravidlá, ktoré výrobky majú nárok na nižšie clá. Navyše pre krajiny, ktoré nepatria do skupiny LDC, neuzavretie novej dohody spôsobí znovu zavedenie ciel na ich vývozy do Európskej únie.

V rámci schémy EPA je možnosť čerpať finančné prostriedky z EDF a Európska komisia počíta aj s poskytnutím financií pre krajiny AKT pre lepšiu adaptáciu v prípade zavedenia nového obchodného režimu. V rokoch 2000–2007 sa podľa generálneho riaditeľstva pre rozvoj poskytlo približne 13,5 miliardy EUR pre rôzne rozvojové projekty v krajinách AKT. Na roky 2008–2013 sa počíta s rozpočtom takmer 23 miliárd EUR v rámci 10-ťo cyklu EDF. V súvislosti s EPA sa hovorí o navýšení tejto čiastky aj z dôvodu potreby prispôbenia ekonomík AKT novým podmienkam, čo však ešte nie je známe. Niektoré krajiny AKT sú závislé na rozvojovej pomoci a v priemere tvorí oficiálna rozvojová pomoc až 15 % ich hrubého národného príjmu. Pre krajiny AKT je preto pozitívom čerpať finančné prostriedky aj z EDF, ktoré sú určené výlučne pre tento región, a niektoré zámorské krajiny a územia a iné rozvojové krajiny nemajú možnosť dostať tieto finančné prostriedky.

Prehľad potenciálnych ekonomických dopadov EPA na hospodárstva krajín AKT za použitia kvantitatívnych modelov uvádza aj štúdia *Oversal Development Institute (The Potential Effects..., 2006)*.²⁶ Konštatuje, že pre takmer všetky africké krajiny EPA vytvorí viac príležitostí pre obchod, ako aj pozitívny vplyv na blahobyt. Vplyv EPA na krajiny Karibskej a Tichomorskej oblasti bude nižšie, keďže miera dovozov z EÚ je tu nižšia (viď tabuľku na s. 101). Gerrit Faber (*Faber, 1999*) takisto naznačuje potenciálne ekonomické dopady a ako pozitíva uvádza nasledujúce: zvýšená miera konkurencie, vytváranie obchodu a nárast blahobytu, zvýšenie spolupráce, zlepšenie domácich trhových inštitúcií, harmonizácia štandardov, dôveryhodnosť vlád, stimulácia PZI z krajín EÚ a z iných krajín, stabilnejšie a transparentnejšie prostredie. Rozsiahlu štúdiu udržateľnosti a dopadov EPA vypracovala konzultantská spoločnosť *PricewaterhouseCoopers*. Takisto generálne

riadielstvo pre obchod uvádza viaceré pozitívne argumenty pre uzavretie EPA (*Economic Partnership Agreements, 2007*).

Rokovania medzi krajinami EÚ a AKT neustále prebiehajú (*TNI, 2007*). Krajiny západnej Afriky (reprezentujúce ECOWAS) sa snažili oddialiť termín rokovaní s EÚ ohľadom technických otázok, avšak to sa nestalo, pretože by sa musel oddialiť termín vrcholných vyjednávačov o EPA (*TNI, 2007*). Požadujú prechodné obdobie 25–30 rokov a možnosť rokovať o službách dlhšie ako o tovaroch z dôvodu nedostatku personálnych zdrojov a rokovacích kapacít. Krajiny CEMAC takisto požadovali dlhšie prechodné obdobie až 25 rokov a na rokovaniach podmieňovali liberalizáciu poskytnutím rozvojovej pomoci od EÚ. V rámci regiónu ESA komplikujú rokovania prekrývajúce sa integračné zoskupenia krajín a ich rozdielne požiadavky. ESA sa rozhodla sústrediť v rokovaniach na tovary a rozvoj a ostatné oblasti riešiť až po roku 2008. Krajiny SADC sa ešte stále rozhodujú, či budú služby integrálnou súčasťou ich EPA. JAR uzavrie EPA so SADC, ale bude mať rozdielne postavenie a výhrady ako ostatné krajiny. Rokovania s Karibskou oblasťou narážajú na vnútorné rozpory ohľadom otvorenia trhov voči EÚ a zatiaľ pokročili najviac zo všetkých zoskupení AKT. Rokovania s Tichomorskou oblasťou sa zatiaľ oneskorujú.

* * *

Z hľadiska konceptu interregionalizmu sa potvrdila téza, že prostredníctvom EPA sa zabezpečí princíp takmer „voľného obchodu“ typu jadro/centrum – periféria. Zároveň sa potvrdzuje trend regionalizmu v medzinárodnom obchode, kde následkom spomalenia rozvojového kola rokovaní v Dauhá sa uzatvárajú regionálne obchodné dohody s cieľom zabezpečiť si prístup na trhy. Pri posudzovaní niektorých dopadov nie je možné s určitou povedať, či budú priaznivé alebo škodlivé, nakoľko nie sú ešte známe konkrétne podoby a podmienky dohôd. Primárnym dôvodom rokovaní EPA sú požiadavky zo strany WTO na zosúladenie obchodného režimu medzi EÚ a krajinami AKT. Nezdajú sa byť preto na mieste výčitky na adresu Európskej komisie o jej snahu podkopať rozvoj krajín AKT. Samotná Európska komisia predsa nie je iniciátorom týchto zmien. Požiadavka reciprocity je nastolená zvonku a úlohou Európskej komisie je pristúpiť k EPA takým spôsobom, aby mohlo dôjsť k ekonomickému rozvoju krajín AKT. Zmena nereciprocitu *Dohody z Cotonou* na recipročné EPA je z hľadiska súladu s pravidlami WTO vhodnou alternatívou.

Čo sa možných pozitívnych dopadov týka, tu takisto nemôžeme nič s určitou prehľadnosťou, avšak vidíme tu potenciál prispieť k rozvoju regiónov AKT. Implementáciou EPA sa iniciujú reformné procesy, ktoré môžu byť tým správnym signálom pre medzinárodné spoločenstvo a zahraničné podnikateľské subjekty zaujímajúce sa o trhy AKT. Zároveň EPA vytvorí režim, ktorý bude trvalejší než doterajšie vzťahy, čo je výhodné aj pre krajiny AKT. Čo sa týka liberalizácie, tu vidíme ako veľké pozitívum možnosť dovážať do regiónov AKT lacnejšie technológie a vstupy. Pozitívom bude, že sa revidujú a uvoľnia pravidlá pôvodu pre tovary z krajín AKT a že sa uvoľní poľnohospodársky trh EÚ až na cukor a ryžu. Spolu s reformou spoločnej poľnohospodárskej politiky EÚ, ako aj s reformami v rámci rozvojového kola rokovaní v Dauhá by tak rozvojové krajiny AKT dostali využiť nové šance v oblasti poľnohospodárstva.

Čo sa časového horizontu liberalizácie týka, Liza Stuartová vo svojom článku *Prečo sa EÚ mylí ohľadne EPA* správne dôvodí, že otvorenie trhov by sa malo riadiť rozvojovými prioritami tej ktorej krajiny a nie svojvoľne stanovenými časovými rozvrhmi (*Stuart, 2005*). Krajiny AKT si majú ďalej možnosť v rámci procesu prípravy EPA vybrať pre nich významné citlivé sektory a produkty, ktoré sa nebudú liberalizovať. Prechodné obdobie pre implementáciu EPA by malo byť takisto dlhšie ako zvyčajných 10 rokov. Prostredníctvom EPA by sa mali ujasniť integračné zoskupenia krajín AKT a dobudovať začatá integrácia, aby nezostala len v teoretickej rovine. Aj keď to budú recipročné dohody, určitá

miera asymetrie v prospech krajín AKT bude, snaha je, aby 20 % produktov zostalo neliberalizovaných.

Negatívom je vytvorenie novej skupiny krajín ESA, ktorá ani nemá ambície stať sa ekonomickým integračným celkom a členmi sú krajiny rôznych integračných celkov. Problematická môže byť strata colných príjmov pre krajiny AKT, hoci EÚ sľúbila finančnú pomoc, nie je známe, ako táto strata bude pôsobiť. Negatívne by mohla ovplyvniť sociálne a verejné služby v krajinách AKT. Negatívne je takisto viacnásobné členstvo krajín AKT v rôznych integračných zoskupeniach, ako aj členstvo LDC aj ne-LDC krajín, teda ich rôzna ekonomická úroveň, takže sa obtiažnejšie budú rozhodovať o prioritách ich zoskupenia a o citlivých sektoroch a tovaroch. EPA tak celkovo skomplikujú situáciu v regionálnom obchode krajín AKT. Zmena komoditných protokolov by mohla spôsobiť škody niektorým monokultúrnym vývozcom cukru z Afriky, Karibiku a Tichomoria.

Problém rozvoja nie je v nedostatočnom otvorení trhu EÚ, ale v schopnosti ho využiť. Najzásadnejší problém vidíme v obmedzeniach na strane ponuky zo strany krajín AKT, ktoré bránia krajinám v rozvojovom svete využiť nové exportné možnosti a ktoré im rovnako znemožnili využiť predchádzajúce, tak ako zaznelo v kritike konvencií z Lomé či z Cotonou. Medzi ne patria problémy so skladovaním, prepravou, marketingom tovarov, nedostatočná infraštruktúra ako jeden z najväznejších problémov rozvoja predovšetkým v Afrike a celkovo slabé inštitucionálne zázemie a nedostatok politických reforiem (*pozri napríklad Lukáš, 2006*).

Prvoradá úloha Európskej únie, ale aj celého medzinárodného spoločenstva by preto mala spočívať v poskytovaní spolupráce pri budovaní kapacít na produkciu, posilňovanie infraštruktúry a ľudských zdrojov v podobe školení, poskytovania know-how, aby krajiny AKT boli naozaj schopné plnohodnotnej integrácie do globálnej ekonomiky a aby efektívne mohli participovať na plodoch prebiehajúcej liberalizácie. I naďalej, tak ako už po desaťročia pretrváva potreba diverzifikácie ekonomík krajín AKT a zvyšovanie podielu hotových výrobkov na celkových vývozočoch z krajín AKT do EÚ a ďalších krajín. V tomto prípade je nutné posilňovať domácu produkčnú kapacitu a jej efektivitu, pridanú hodnotu vyrobených a vyvázaných výrobkov, ako aj ich konkurencieschopnosť na zahraničných trhoch. To je uskutočniteľné prostredníctvom nárastu domácich a zahraničných investícií do hospodárstiev krajín AKT. Znižovanie obchodných bariér s týmto takisto úzko súvisí, pretože len tak je možné obchod urýchliť a zefektívniť a tak znižovať náklady. S týmto je neodmysliteľne späté posilňovanie vlády zákona a dobrého vládnutia, pretože len také prostredie je schopné prilákať dlhodobé zahraničné investície, nevyhnutná podmienka rozvoja krajín AKT. EPA by teoreticky mohli vytvoriť preto predpoklady, veľká úloha však spočíva aj na štátnych orgánoch krajín AKT pri ich implementácii v praxi. Všetkým týmto problémom by mala byť venovaná náležitá pozornosť, ak má požadovaná liberalizácia a nový obchodný režim priniesť ekonomický a sociálny rozvoj krajín Afriky, Karibiku a Tichomoria.

¹ V rámci Afriky sem patria všetky štáty subsaharskej Afriky. Podrobný zoznam krajín je dostupný na adrese Európskej komisie: http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/AKT/plcg_en.htm

² Tu sa jedná predovšetkým o tzv. nové otázky, ktoré sa ocitli na rokovacom stole od Uruguajského kola GATT, menovite: o služby, o investície, o intelektuálne práva. Tieto boli zahrnuté, aby bol viac zohľadnený vývin globálnej ekonomiky, kedy služby od konca osemdesiatych rokov začali predstavovať viac ako polovicu hrubého domáceho produktu rozvinutých krajín. Toto sa však stretlo s prudkým odporom rozvojových krajín, ktoré ako prioritu videli expanziu tradičných exportov na trhy rozvinutých krajín, aby tak okrem iného mohli splácať dlhové záväzky voči Medzinárodnému menovému fondu (MMF), západným vládám a súkromným bankám. Rozvojové krajiny vyjadrili tiež obavy, že nie sú dostatočne rozvinuté, aby mohli s rozvinutými krajinami rovnocenne rokovať o nových otázkach (Ravenhill /ed./, 2005, s. 100). Podobne sa tento problém týka aj tzv. singapurských otázok (pozri napríklad WTO pred zasadáním v Hongkongu, 2005, s. 23).

³ Iniciatíva Stop EPA zastrešuje celú radu organizácií občianskeho sektora z krajín EÚ a krajín AKT. Jej program je možné nájsť na <http://www.stopepa.org>

- ⁴ Pojem zvláštne a rozdielne zaobchádzanie sa týka vybraných pravidiel WTO a rozvojových krajín. Ide napríklad o možnosť bezcolných vývozov pre najmenej rozvinuté krajiny na trhy vyspelých krajín (1999 Preferential Tariff Treatment for LDCs), o ochranné opatrenia vo forme cieľ a kvantitatívnych obmedzení pri problémoch s platobnou bilanciou (článok XVIII GATT 1947) alebo o dlhšie obdobie pre implementáciu niektorých pravidiel. Bližšie k tomu v dokumente WTO, http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/guide_ur_deving_country_e.pdf
- ⁵ Stalo sa tak v rámci júlového balíčku z roku 2004, z podnetu Beninu, Burkíny Faso, Čadu a Mali, ktoré si vyžiadali uprednostnenie rozhovorov o bavlně pred ostatnými sektorovými iniciatívami (Sell, 2004, s. 2). V minulosti by USA na niečo také nikdy nepristúpili.
- ⁶ Plný názov znie: Dohoda o partnerstve medzi členmi skupiny afrických, karibských a tichomorských štátov na jednej strane a Európskym spoločenstvom a jeho členskými štátmi na strane druhej.
- ⁷ Pôvodne boli tieto vzťahy podchytené už v Rímskej zmluve, následne potom v konvencii z Yaoundé z roku 1963. V roku 1975 došlo k uzavretiu prvej konvencie z Lomé (Lomé I), ktorých počet sa až do roku 2000, kedy bola uzavretá CPA (ratifikovaná v roku 2003), zvýšil na štyri (Lomé II, III, IV).
- ⁸ Skupiny krajín AKT sa rozdelili do šiesti skupín podľa ich príslušnosti k určitému integračnému zoskupeniu, regionálnej blízkosti alebo podľa ich rozhodnutia vstúpiť do EPA s tým ktorým zoskupením. Regionálna integrácia je jedným z pilierov Dohody z Cotonou.
- ⁹ Všeobecný systém colných preferencií (Generalized System of Preferences – GSP), ktorým vyspelé krajiny poskytujú výhodnejší prístup na ich trhy prostredníctvom colných preferencií.
- ¹⁰ Schéma EBA je súčasťou GSP EÚ, v rámci ktorého sa poskytujú najvyššie colné preferencie na vývozy krajín LDC do EÚ pre všetky výrobky okrem zbraní.
- ¹¹ http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2007/october/tradoc_136230.pdf
- ¹² V učebniciach medzinárodnej ekonómie sa môžeme dočítať, že jedným zo základných predpokladov rozvoja je okrem iného úspešná industrializácia národných ekonomík. Toto pravidlo sa bezpochyby ukázalo ako správne v prípade terajších tzv. rozvinutých krajín a málokto pochybuje o tom, že sa vzťahuje i na krajiny rozvojového sveta. Zásadným problémom však je, že nie je industrializácia ako industrializácia. Industrializácia ako taká nie je postačujúcou podmienkou úspešného ekonomického rozvoja. John Ravenhill vo svojom príspevku pre editorské dielo *Globálna politická ekonómia* veľmi presvedčivo osvetľuje, že neúspech globalizácie zredukovať úroveň chudoby a nerovnosti nie je spôsobený len nedostatkom industrializácie v rozvojových krajinách. Dôvodí, že príčinou je zoskupovanie aktivít s pridanou hodnotou v zónach svetovej ekonomiky s vysokými zarábkami a vzrastajúca konkurencia a klesajúce návraty/zisky v oblasti spracovateľského priemyslu v menej rozvinutých krajinách (Ravenhill /ed./, 2005, s. 309–313). Veľmi jednoducho povedané, väčšina aktivít s vysokým ziskom/pridanou hodnotou v rámci spracovateľského reťazca (to znamená R & D, dizajn, distribúcia a reklama) sa odohráva v rozvinutých krajinách, predovšetkým v tzv. triáde Severná Amerika, Európa a Japonsko. Naopak aktivity v rámci tohto reťazca, ktoré sú charakterizované menším návratom (obstarávanie, spracovanie, zhromažďovanie a predaj), sa presúvajú do zón s nižšími platami, čo znamená predovšetkým krajiny v rozvojovom svete. Ako Ravenhill uzatvára, „každý nárast v spracovateľskom priemysle v rozvojových krajinách vyprodukuje menej pridanej hodnoty na Juhu a viac na Severe“ (Ravenhill /ed./, 2005, s. 312). Aj rámcová dohoda z júla 2004 na pôde WTO priznala existenciu tohto problému, keď zaviazala rozvinuté krajiny k reforme tzv. colných eskalácií. Colné sadzby sa totiž pre dovoz predovšetkým poľnohospodárskych produktov líšia podľa úrovne pridanej hodnoty. Dovoz surovín väčšinou nepodlieha žiadnym clám, zatiaľ čo hotové produkty narážajú na vysoké tarifné bariéry (WTO pred zasadáním v Hongkongu, 2005, s. 9). A práve v tomto má EÚ z historického hľadiska veľmi nelichotivý záznam. Aktuálnym príkladom môže byť cukrová politika EÚ, kedy mnohé krajiny AKT majú povolený bezbariérový prístup pri exporte cukru na trhy EÚ. Štedrosť EÚ – zdá sa – však naráža na svoje limity, ako náhle sa jedná o cukor rafinovaný. Na ten sú už uvalené vysoké clá. To samozrejme zabraňuje budovaniu kapacít na tvorbu tovarov s pridanou hodnotou v rozvojových krajinách, čo – ako sme uviedli – je jeden z najväznejších dôvodov ich zaostávajúceho rozvoja.
- ¹³ V rámci EŠA rokujú Burundi, Komory, Džibuti, Eritrea, Etiópia, Keňa, Madagaskar, Rwanda, Seychely, Sudán, Uganda plus členovia SADC Zimbabwe a Zambia. Ako posledné vstúpilo do rokovania v júli 2004 SADC, respektíve tí členovia SADC, ktorí sa nepripojili k ESA, to znamená Angola, Botswana, Lesotho, Mozambik, Namíbia, Svazijsko a Tanzánia. Od roku 2007 v rámci SADC rokuje aj Južná Afrika.
- ¹⁴ Časť o možných negatívnych dopadoch EPA na krajiny AKT bola čiastočne uverejnená v časopise *Současná Evropa* v článku Ivana Lukáša: *Dohody o ekonomickom partnerstve – problém obchodu a rozvoja vo vzťahoch Európskej únie s krajinami Afriky, Karibiku a Tichomoriam* (*Současná Evropa*, ročník XII /2007/, číslo 1, s. 265–291).
- ¹⁵ Neopatrimonializmus je politicko-sociálny systém typický pre mnohé krajiny subsaharskej Afriky. Jeho základnou charakteristikou je existencia patróna (reprezentant politickej elity) a siete klientov. Patrón distribuuje patronáž, to znamená napríklad import-export licencie, vládne kontrakty, monopoly, či daňové výnimky svojim klientom, ktorí mu na oplátku poskytujú politickú podporu. V takomto systéme väčšina zdrojov je spotrebovaná na živienie takýchto patrón-klientkých sietí a nie na produktívne aktivity. Dochádza tak k fenoménu známemu ako obohatenie bez rozvoja. Podobný systém existoval už i v predkoloniálnej Afrike pod názvom patrimonializmus. Zásadný rozdiel medzi týmito a neopatrimonializmom je iný typ patrónov. V predkoloniálnej Afrike to bol väčšinou kmeňový náčelník, zatiaľ čo v súčasnej Afrike je to príslušník politickej elity.
- ¹⁶ <http://www.eclac.cl/portofspain/noticias/paginas/2/9792/Brief%20Cotonou.pdf>

- ¹⁷ Dohoda o obchode, rozvoji a spolupráci (Trade Development and Cooperation agreement – TDCA), uzavretá v roku 1999, sa snaží zaviesť zónu voľného obchodu medzi EÚ a Južnou Afrikou. EÚ sa zaviazala liberalizovať 95 % svojich importov z JAR, zatiaľ čo JAR ako menej vyspelý partner iba 86 %. Zmluva predvída 12 ročné prechodné obdobie, počas ktorého má dôjsť k postupnej liberalizácii. Hoci je zatiaľ nemožné podať celkový odhad dopadu TDCA, obchodná výmena medzi EÚ a SA prudko vzrástla. Juhoafrický export do Európskej únie vzrástol o 35 % v roku 2000 a o 22 % v roku 2001. Importy z EÚ do JAR vzrástli v príslušných rokoch o 20 % a 6 % (Bilal – Laporte, 2004, s. 7, poznámka pod čiarou).
- ¹⁸ Na základe Dohody z Abuje je cieľom Africkej únie (AÚ) celokontinentálna integrácia – postupne od pásma voľného obchodu až k úplnej ekonomickej integrácii. Teda v tomto prípade môžu EPA čiastočne podporiť tento počiatočný cieľ, keďže jeden z pilierov je regionálna ekonomická integrácia. Zároveň sa však v dohode v bode 37 píše, že colné úľavy poskytnuté tretím krajinám nemajú byť výhodnejšie ako pre členské krajiny AÚ. V tomto bode by mohli byť EPA prekážkou. Colné sadzby nie je možné pre EÚ odstrániť úplne, pretože by v budúcnosti mali byť vyššie ako pre členské krajiny AÚ. Teda pravidlá dohodnuté v rámci AÚ by mali byť určujúce aj pri dohode na finálnej verzii dohôd o hospodárskom partnerstve.
- ¹⁹ Zákon o raste a príležitostiach pre Afriku (African Growth and Opportunity Act – AGOA) je iniciatívou americkej vlády, ktorá ma za cieľ podporovať otvorenie afrických trhov a zároveň ich rozvoj.
- ²⁰ http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113468.%20South%20Africa.pdf (štatistické údaje).
- ²¹ http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113468.%20South%20Africa.pdf (štatistické údaje).
- ²² Kongo, Pobrežie Slonoviny, Keňa, Madagaskar, Svazijsko, Tanzánia, Uganda a Zimbabwe (Wolf, 2002, s. 3).
- ²³ Podľa kalkulácií Medzinárodného menového fondu v roku 2005, jednoduchý priemer colných sadzieb MFN.
- ²⁴ Sektor služieb takmer 50 % prispieva k tvorbe HDP u deviatich krajín ECOWAS, desiatich krajín ESA, troch krajín SADC, štrnástich krajín CARICOM a desiatich krajín Tichomoria.
- ²⁵ Štúdiá je dostupná na www.doingbusiness.org
- ²⁶ The Potential Effects of Economic Partnership Agreements vychádza zo štúdií medzinárodných inštitúcií, ktoré vo väčšine použili ekonometrické modelovanie (pozri v zozname literatúry publikácie UNECA, FES, WTO, ECDPM). V prípade subsaharskej Afriky nastanú pozitívne efekty, ak sa prehĺbi regionálna integrácia a postupne vybuduje pásmo voľného obchodu s EÚ. Potvrдили sa vysoké obchodné bariéry v Afrike. Vo väčšine prípadov sa potvrdil predpokladaný nárast obchodu, určitá potrebná úroveň reštrukturalizácie, ako aj do budúcnosti pozitívne efekty z multilaterálnej liberalizácie.

Literatúra

- Apea, Yvonne (2004): Recent WTO dispute settlement cases. Trade Negotiation Insights (TNI), Vol. 3 (September 2004), No. 5, s. 4–5.
- Bhagwati, Jagdish (2005): In defense of globalization. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Bilal, San (2002 a): On the Compatibility of Doha and Cotonou. Trade Negotiation Insights (TNI), Vol. 1 (December 2002), No. 4, s. 3–6.
- Bilal, San (2002 b): Questions Raised by the Proposed EC Negotiating Mandate. Trade Negotiation Insights, Vol. 1 (June 2002), No. 2.
- Bilal, San (2002 c): Who will negotiate with the EU? Trade Negotiation Insights (TNI), Vol. 1 (February 2002), No. 1, s. 5–6.
- Bilal, San – Julian, Melissa (2003): EPA negotiations update. Trade Negotiation Insights (TNI), Vol. 2 (February 2003), No. 1, s. 2–4.
- Bilal, San – Laporte, Geert (2004): How did David prepare to talk to Goliath? South Africa's experience of trade negotiating with the EU. Discussion Paper, No. 53. European Centre for Development Policy Management (ECDPM), September 2004, http://www.acp-eu-trade.org/library/files/Bilal_Laporte_2004_ECDPM_DP53_How_did_David_EU_SA_Tr_Agree-2.pdf
- Bilal, San – Rampa, Francesco (2006): Alternative (to) EPAs. Policy management report 11. European Centre for Development Policy Management (ECDPM), 2006.
- Busse, Matthias – Borrmann, Axel – Großmann, Harald (2004): The Impact of ACP/EU Economic Partnership Agreements on ECOWAS Countries: An Empirical Analysis of the Trade and Budget Effects. Hamburg: Hamburg Institut of International Economics Department World Economy, 2004, http://www.fes.de/afrika/pdf/hwwa_st.pdf
- Central African Economic and Monetary Community: Selected Issues (2006). IMF Country Report No. 06/309. International Monetary Fund, 2006, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2006/cr06309.pdf>
- Clapham, Christopher (1996): Africa and the International System: The politics of survival. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Cronin, David (2007): Africa: Power Struggle Continues With Unbalanced EPA Talks. 21. 9. 2007, <http://all africa.com/stories/200709210778.html>
- Cumberbatch, Loyd (2002): Urgent preparations needed to negotiate EPAs. Trade Negotiation Insights (TNI), Vol. 1 (September 2002), No. 3, s. 1–2.

- Faber, Gerrit (1999): Free Trade Areas as a Model for Future EU–ACP Relations. In: ECSA Sixth Biennial International Conference, Pittsburgh, June 2–5, 1999. Utrecht: Economic Institute Utrecht University, 1999, http://aei.pitt.edu/2264/01/002634_1.pdf
- Farrell, Mary – Hettne, Björn – van Langenhove, Luk (eds., 2005): *Global Politics of Regionalism: Theory and Practice*. London: Pluto Press, 2005.
- Gibb, Richard (2004): Developing Countries and market Access: the bitter-sweet taste of the EU's sugar policy in southern Africa. *Journal of modern African Studies*, Vol. 42 (December 2004), No. 4.
- Gillson, I. – Grimm, S. (2004): EU trade partnerships with developing countries. ODI/EDC Briefing. Citované in: Melber, Hennig: *Africa, Regional Cooperation and the world market*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet, 2006, s. 44.
- *Globalization, Growth and Poverty* (2002). Washington: World Bank, 2002.
- Greenaway, David – Milner, Chris R. (2003): *A Grim REPA?* University of Nottingham, 2003, http://www.gep.org.uk/shared/shared_levpublishations/Research_Papers/2003/03_30.pdf
- Hentz, James J. (2005): *South Africa and the Logic of Regional Cooperation*. Bloomington: Indiana University Press, 2005.
- Hettne, Björn – Söderbaum, Frederic (2000): *New regionalism approach*. Department of Peace and Development Research. Göteborg University, 2000.
- Hoekman, Bernard – Mattoo, Aadity – English, Philip (eds., 2002): *Development Trade and the WTO: A Handbook*. Washington: World Bank, 2002.
- Hylton, G. A. (2003): Beyond Lome: Challenges and Prospects for AKT countries. *Trade Negotiation Insights* (TNI), Vol. 2 (February 2003), No. 1, s. 1–4.
- *International Trade Statistics 2006* (2006). WTO, http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm
- ILEAP (2004): *Negotiating EPAs between African Sub-regions and the EU*. Advisory Brief, No. 5 (2004), www.ileapinitiative.com
- Julian, Melissa (2004): EPA negotiations update. *Trade Negotiation Insights* (TNI), Vol. 3 (September 2004), No. 5, s. 5–6.
- Karingi, Stephen – Lang, Rémi – Oulmane, Nassim – Perez, Romain – Sadni, Mustapha – Hammouda, Hakim Ben (S. I.): *Economic and Welfare Impacts of the EU–Africa Economic Partnership Agreements*. United Nations Economic Commission for Africa (UNECA), <https://www.gtap.agecon.purdue.edu/resources/download/2152.pdf>
- Keck, Alexander – Piermartini, Roberta (2005): *The Economic Impact of EPAs in SADC Countries*. WTO, 2005, <https://www.gtap.agecon.purdue.edu/resources/download/2255.pdf>
- Knappe, Matthias (2004): *Textiles and clothing trades: what perspectives for Africa*. *Trade Negotiation Insights* (TNI), Vol. 3 (November 2004), No. 6, s. 1–3.
- Lee, Y. S. (2006): *Bilateralism under the World Trade Organization*. *Northwestern Journal of International Law and Business*, Vol. 26 (2006), No. 2, s. 357–371.
- Lodge, Junior (2004): *Launch of CARICORUM–EU negotiations on EPA*. *Trade Negotiation Insights* (TNI), Vol. 3 (May 2004), s. 1–3.
- Lukáš, Ivan (2006): *Regionálna integrácia v subsaharskej Afrike. Prípád Juhoafrického rozvojového spoločenstva*. *Mezinárodní vztahy, ročník 41* (2006), číslo 1, s. 74–93.
- Melber, Hennig (2006): *Africa, Regional Cooperation and the world market*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet, 2006.
- Michalopoulos, Constantine (2001): *Developing countries in the WTO*. New York: Palgrave, 2001.
- Newfarmer, Richard (ed., 2006): *Trade, Doha and Development: A Window into the Issues*. Washington: World Bank, 2006.
- Nuscheler, Franz (2006): *Entwicklungspolitik*. Bonn: BPB, 2006.
- Ochieng, C. – Sharman, T. (2004): *Trade traps. Why EU–AKT EPAs pose a threat to Africa's development*. London: Actionaid International, 2004. Citované in: Melber, Hennig: *Africa, Regional Cooperation and the world market*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet, 2006, s. 45.
- Onguglo, Bonapas – Ito, Taisuke (2002): *Special and Differential Treatment in WTO Rules in the Context of the EU/AKT EPAs*. *Trade Negotiation Insights* (TNI), Vol. 1 (June 2002), No. 2, s. 5–7.
- Primack, David (2002): *WTO Negotiations on Implementation Issues: How, Where and When?* *Trade Negotiations Insights* (TNI), Vol. 1 (February 2002), No. 1, s. 2–4.
- Ravenhill, John (ed., 2005): *Global Political Economy*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Roza, Vincent – Szepesi, Stefan (2003): *EPA Impact Studies: Perspectives for the Pacific*. (ECDPM InBrief 2A). Maastricht: ECDPM, 2003, [http://www.ecdpm.org/Web_ECDPM/Web/Content/Content.nsf/80ba021853007405c1256c790053145c3ce5b663623213b1c1256da6002b7a2c](http://www.ecdpm.org/Web_ECDPM/Web/Content/Navigation.nsf/index2?readform&http://www.ecdpm.org/Web_ECDPM/Web/Content/Content.nsf/80ba021853007405c1256c790053145c3ce5b663623213b1c1256da6002b7a2c)
- Sell, Malena (2004): *The WTO July Package: A step forward but a long Road Ahead*. *Trade Negotiation Insights* (TNI), Vol. 3 (September 2004), No. 5, s. 1–3.
- Stuart, Liza (2005): *Why the EC is wrong about EPAs?* *Trade Negotiation Insights* (TNI), Vol. 4 (March 2005), No. 2, s. 1–2.
- *The 10th European Development Fund. Development Funding for EPAs* (S. I.). European Centre for Development Policy Management (ECDPM), http://www.acp-eu-trade.org/library/files/Frederiksen_EN_0206_ECDPM_10th-EDF-Development-Funding-for-EPAs.pdf

- The Potential Effects of Economic Partnership Agreements (2006): What Quantitative Models Say. Overseal Development Institute (ODI), Briefing Paper 5, June 2006, http://www.odi.org.uk/Publications/briefing/bp_june06_epa_bp2.pdf
- Trade Negotiations Insights (citované ako TNI, 2005), Vol. 4 (2005), No. 5.
- Trade Negotiation Insights (citované ako TNI, 2007), Vol. 6 (2007), No. 5.
- UNCTAD Handbook of Statistics (2007). New York: United Nations, 2007.
- Wolf, Susan (2002): CAP Reform and AKT Preference: What is at Stake for AKT Countries? Trade Negotiation Insights (TNI), Vol. 1 (December 2002), No. 4, s. 1–3.
- WTO před zasedáním v Honkongu (2005). Mezinárodní obchod a rozvoj – pozice EU a ČR. Praha: Glopolis (Pražský institut pro globální politiku), 2005.

Dokumenty

- Cotonou Agreement, 2000, http://ec.europa.eu/development/ICenter/Pdf/agr01_en.pdf
- Differential and More Favorable Treatment, Reciprocity and Fuller Participation of Developing Countries (1979). Decision of 28 November 1979 (L/4903). WTO Doc., http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/enable1979_e.htm
- Economic Partnership Agreements (2007): Questions and Answers, 11 September 2007, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2007/september/tradoc_135913.pdf
- EP Doc. 2005/2162 (INI, citované ako EP, 2006). The Impact of Economic Partnership Agreements on Development, 21. 2. 2006.
- General Agreement on Tariffs and Trade 1994 (citované ako GATT, 1994). WTO Doc., http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/06-gatt_e.htm
- General Agreement on Trade in Services (citované ako GATS, 1994). Annex 1B of GATT 1994. WTO Doc., http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats_01_e.htm
- Ministerial Declaration WT/MIN(01)/DEC/1, 20 November 2001. WTO Doc., http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_e.htm
- The General Agreement on Tariffs and Trade (citované ako GATT, 1947). WTO Doc., http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_01_e.htm
- Understanding on the Interpretation of Article XXIV of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994 (1994). WTO Doc., http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/10-24_e.htm

Poznámka

Autori by sa chceli poďakovať všetkým oponentom a redakcii Mezinárodných vzťahů za podnetné pripomienky a komentáre k článku, ktoré výrazným spôsobom prispeli k zvýšeniu jeho kvality.